

ALBERTO MANGUEL

BIBLIOTECA NOPTII

Traducere din limba engleză

ANCA STOICULESCU

NEMIRA

CUPRINS

Cuvânt înainte	9
Mitul bibliotecii	13
Ordonarea bibliotecii	37
Spațiul bibliotecii	61
Puterea bibliotecii	83
Umbra bibliotecii	97
Forma bibliotecii	115
Biblioteca și hazardul	145
Atelierul din bibliotecă	157
Biblioteca mentală	171
Insula bibliotecii	189
Supraviețuirea bibliotecii	207
Biblioteca și uitarea	223
Biblioteca și imaginația	237
Identitatea bibliotecii	257
Întoarcerea în bibliotecă	271
Concluzie	283
Mulțumiri	288
Note	290
Drepturi de imagine	308
Indice	310

MITUL BIBLIOTECII

„Noaptea, pe care teologia păgână a numit-o fiică a Haosului,
nu conferă niciun avantaj descrierii ordinii.“

SIR THOMAS BROWNE, *The Garden of Cyrus* (Grădina Cyrus)

Cândva, în secolul al cincisprezecelea, biblioteca în care am reușit, în cele din urmă, să-mi adun cărțile era un hambar cocoțat pe coama unui mic deal, la sud de Loara. Aici, în ultimii ani de dinaintea erei creștine, romanii i-au înălțat un templu lui Dionysos, pentru a-l cinsti pe zeul ocrotitor al acestei zone producătoare de vin; douăsprezece secole mai târziu, o biserică creștină l-a înlocuit pe zeul euforiei exaltate cu zeul ce-și preschimbase sângele în vin. (Am o fotografie cu un vitraliu ce înfățișează o viță-de-vie dionisiacă crescând din rana ce se cascadează în coasta dreaptă a lui Hristos.) Mai târziu, sătenii au atașat bisericii casa ce avea să-l găzduiască pe preot și, în cele din urmă, au adăugat acestui prezbiteriu vreo câteva porumbare, o livadă micuță și un hambar. În toamna anului 2000, când am zărit pentru întâia oară clădirile ce aveau să-mi devină casă, din hambar nu mai rămăsese decât un zid de piatră, care separa proprietatea mea de o curte de găini și de câmpul vecinului. În sat se vorbea că, înainte de a aparține hambarului, zidul stătuse la temelia unuia din cele două castele pe care Tristan L'Hermite, ministru al regelui Ludovic al XI-lea al Franței, un om cunoscut pentru cruzimea sa, le construisese fiilor săi, în jurul anului 1433. Primul dintre aceste castele încă mai rezistă, după ce a suferit modificări substanțiale pe parcursul secolului al optsprezecelea. Cel de-al doilea a ars din temelii în urmă cu trei sau patru secole, iar singurul zid rămas în picioare, la al cărui capăt se înalță un porumbar, a intrat în proprietatea bisericii și a ajuns să mărginească o latură a grădinii prezbiteriului. În 1693, după ce numărul tot mai mare al morților a prilejuit deschiderea unui nou cimitir, sătenii („adunați în fața ușilor bisericii“, după cum stă scris în pristav) i-au permis preotului de la vremea aceea să ia în grijă vechiul cimitir și să planteze pomi fructiferi peste mormintele



Biblioteca din Le Presbytère.

goale. În urma Revoluției Franceze, războaiele, furtunile și delăsarea au prinuit deteriorarea hambarului, care nu a fost reconstruit nici chiar după reluarea slujbelor, în 1837, când un nou preot a sosit în prezbiteriu. Străvechiul zid a continuat să servească drept piatră de hotar, separând câmpul unui fermier de umbrele pe care le aruncă asupra magnoliilor și tufelor de begonii din curtea prezbiteriului.¹

De îndată ce am văzut zidul și pietrele împrăștiate în jur, am știut că acolo aveam să construiesc încăperea ce urma să-mi adăpostească textele. Aveam în minte imaginea clar conturată a unei bibliotecii, un fel de amestec între Sala cea Lungă din Sissinghurst (în casa din Kent a Vitei Sackville-West, pe care o vizitasem în urmă cu puțin timp) și biblioteca fostului meu liceu, Colegio Nacional de Buenos Aires. Îmi doream o încăpere lambrisată cu lemn închis la culoare, cu ferestre prin care lumina să se reverse molatic și cu fotolii confortabile, precum și o cameră adiacentă, mai mică, unde să se afle biroul meu de scris și cărțile de referință. Mi-am imaginat rafturi care să



Biblioteca afiliată Colegio Nacional de Buenos Aires.

Înceapă de la nivelul taliei și la ale căror etaje superioare să pot ajunge cu vârfurile degetelor, dacă îmi întindeam brațul, căci experiența m-a învățat că acele cărți ostracizate la înălțimi ce ar necesita folosirea unei scări sau în străfunduri ce l-ar obliga pe cititor să se târască pe podea primesc mult mai puțină atenție decât tovarășele de la etajele intermediare, indiferent de subiectul abordat sau de calitatea lor. Însă aceste aranjamente ideale puteau fi puse în practică doar într-o bibliotecă de trei sau patru ori mai mare decât hambarul ce nu mai era și, după cum a remarcat Stevenson cu tristețe, „aceasta este amărăciunea artei: vezi ceva ce ar putea să fie, dar sensul nu încețază să fie alterat de nonsens”². De nevoie, biblioteca mea are rafturi ce încep cu puțin deasupra plintei și se termină la un fir de păr mai jos de bărnele ce segmentează tavanul.

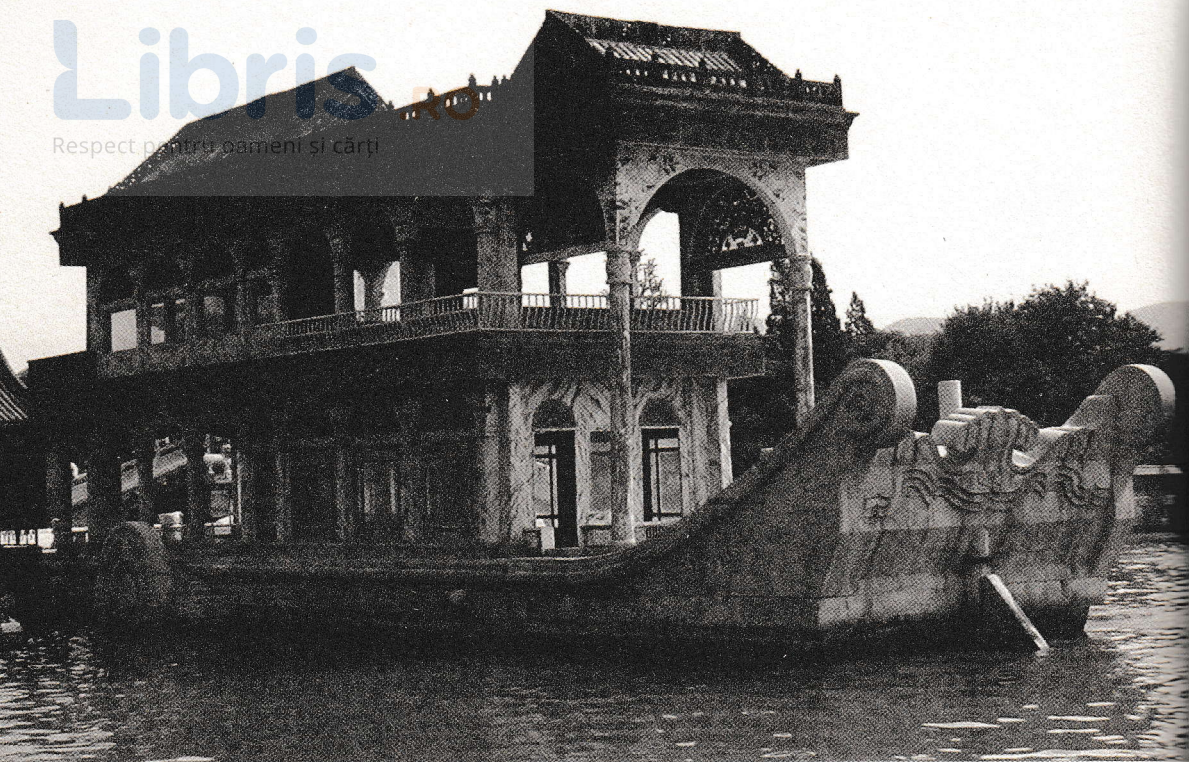
Pe când construiau biblioteca, zidarii au descoperit că bătrânul perete conținea două ferestre ce fuseseră astupate cu multă vreme în urmă. Una dintre acestea este o ambrazură îngustă, de la adăpostul căreia este posibil ca



Vitriliul din Chinon, înfățișându-l pe Hristos în chip de viță-de-vie dătătoare de viață.

Biblioteca din Sala cea Lungă
de la Sissinghurst. →

arcașii să-l fi apărat pe fiul lui Tristan L'Hermite împotriva țăranilor furioși, atunci când aceștia se răsculau; cealaltă este o fereastră joasă și pătrată, protejată de gratii de fier medievale, modelate, fără prea mare măiestrie, sub forma unor tulpini de plante cu frunze ofilite. De la adăpostul acestor ferestre, pe timpul zilei, pot să urmăresc găinile vecinului meu, care se reped dintr-un colț într-altul al curții, ciugulind de ici și colo, înnebunite de toate câte li se oferă, ca niște învățați demenți într-o bibliotecă; de la fereastra decupată în noul perete de vizavi pot să admir prezbiteriul însuși și cei doi salcâmi străvechi din grădina mea. Dar pe timpul nopții, când lămpile din bibliotecă sunt aprinse, lumea de afară dispare și nu mai există decât acest spațiu al cărților. Unei persoane aflate afară, în grădină, biblioteca îi poate părea, noaptea, un fel de corabie imensă, un spațiu asemănător bizarei vile chinezești pe care, în 1888, capricioasa împărăteasă Cixi a construit-o sub forma unei nave ancorate pe lacul din grădina palatului său de vară. Pe întuneric, când ferestrele îi sunt luminate și rafturile de cărți strălucesc, biblioteca este un spațiu închis, un univers al regulilor egocentrice, care pretind să le înlocuiască sau să le traducă pe acelea ale universului amorf de afară.



Palatul-corabie de marmură al împărătesei Cixi.

anumită pagină. Noaptea, ordinea stabilită de cataloagele bibliotecilor devine o simplă convenție; umbrele îi întunecă prestigiul. Cu toate că biblioteca mea nu deține un catalog autoritativ, chiar și puterea unor aranjamente mai precare, precum acela alfabetic, în funcție de autori, sau diviziunea în secțiuni, în funcție de limbă, este diminuată. În orele târzii, eliberat de constrângerile cotidiene, neobservat, îmi las ochii și mâinile să cutreiere în voie de-a lungul șirurilor frumos ordonate, să reinstaureze haosul. Pe neașteptate, o carte mă împinge către o alta, creând alianțe ce traversează barierele culturale și temporale. Un rând pe care de-abia mi-l amintesc este răsfrânt într-un altul, din motive care, la lumina zilei, îmi rămân necunoscute. Dacă, în zorii zilei, biblioteca sugerează un ecou al unei ordini lumești stricte și rezonabil de imaginative, noaptea este momentul când biblioteca pare să se alăture cu seninătate zăpăcelii esențiale și vesele a lumii.

În secolul întâi d.Hr., în cartea sa despre războiul civil roman ce avusese loc cu o sută de ani mai devreme, Lucan îl descrie pe Cezar cutreierând printre

ruinele Troiei și observă cum fiecare peșteră și fiecare pădure pustie îi aminteau eroului său de străvechile legende homerice. „Fiecare piatră are povestea ei”⁴, explică Lucan, descriind atât călătoria plină de peripeții a lui Cezar, cât și biblioteca în care mă aflu eu acum, într-un viitor îndepărtat. Între copertele lor, cărțile mele adăpostesc fiecare poveste pe care am știut-o vreodată și pe care încă mi-o amintesc, sau pe care am uitat-o, sau pe care e posibil s-o citesc într-o bună zi; ele umplu spațiul din jurul meu cu voci antice și noi. Nu încapе îndoiială că aceste povești există pe pagini și în timpul zilei, dar, poate din cauza asocierii nopții cu apariții fantomatice și vise pline de tâlc, prezența lor devine mai ușor perceptibilă după apusul soarelui. Plimbându-mă pe culoare, zăresc lucrările lui Voltaire și, pe întuneric, ascult fabula orientală a lui Zadig; undeva, în depărtare, *Vathek*-ul lui William Beckford culege firul poveștii și îl înmânează clovnilor lui Salman Rushdie, ascunși în spatele copertelor albastre ale *Verse-telor satanice*; în secolul al doisprezecelea, un alt Orient se dezvăluie în magicul sat Zahiri, din Samarkand, care, la rândul său, predă ștafeta poveștii supraviețuitorilor triști ai lui Naguib Mahfouz, în Egiptul din ziua de azi. Cezarului lui Lucan i se spune să pășească cu grijă pe pajiștile Troiei, ca să nu calce pe fantome. Noaptea, aici, în bibliotecă, fantomele prind glas.

Cu toate acestea, nu orice cititor poate să își petreacă nopțile în bibliotecă. Michel de Montaigne, de exemplu, nu îmi împărtășea preferința lugubră. Biblioteca (el vorbea de *librairie*, nu de *bibliothèque*, din moment ce, în vertiginosul secol al șaisprezecelea, felul în care aceste două cuvinte erau utilizate tocmai începea să se modifice) se afla la etajul al treilea al turnului său, într-un vechi spațiu de depozitare. „Acolo îmi petrec cea mai mare parte a zilelor din viață și cea mai mare parte a orelor din zi; nu mă duc niciodată noaptea acolo”⁵, mărturisea el. Montaigne dormea în timpul nopții, fiind convins că, pe durata zilei, trupul suferea îndeajuns de dragul minții însetate de cunoaștere. „Cărțile relevă multe plăceri acelor care știu să le aleagă, dar niciun câștig nu se obține fără efort; nu este vorba de o plăcere pură și simplă, nu într-o mai mare măsură ca altele; are insatisfacțiile sale, iar acestea sunt împovăratore; sufletul se amuză, dar trupul, de a cărui grijă nu am uitat, este inactiv, lăncezește și se întristează.”⁶

Nu și al meu. Felurile plăceri pe care mi le oferă lecturile mele par să-mi pătrundă fiecare fibră a ființei, astfel că, atunci când mă hotărăsc, în cele din



Turul lui Montaigne.

urmă, să sting lumina în bibliotecă, port cu mine pe tărâmul somnului vocile și întâmplările din cartea pe care tocmai am închis-o. O îndelungată experiență m-a învățat că, dacă vreau să scriu despre un anumit subiect dimineată, pot să citesc despre acel subiect în noaptea de dinainte, iar în vis îmi vor apărea nu doar motivele, ci și întâmplările poveștii. Dacă citesc despre doamna Ramsay și al său *boeuf en daube* mi se face foame, ascensiunea lui Petrarca pe muntele Ventoux mă lasă fără suflare, poveștile lui Keats despre înot mă învigoarează, ultimele pagini din *Kim* îmi umplu inima cu sentimentul unei prietenii dragăstoase, întâia descriere a dulăului din Baskerville mă face să mă uit peste umăr, temător. Coleridge consideră că astfel de amintiri trezesc în sufletul cititorului o senzație mai minunată decât toate câte au existat vreodată, sentimentul sublimului, care, spune el, „se naște nu din observarea unui obiect exterior, ci din reflecțiile privitorului despre acesta; nu din impresia senzorială, ci din reflexul imaginativ”.⁷ Coleridge se grăbește să desconsidere „impresia senzorială”; pentru ca aceste fantasmе noptatice să prindă viață, eu trebuie să permit trezirea celorlalte simțuri – trebuie să văd și să ating paginile, trebuie să aud pocnetul și fâșâitul hârtiei și pârâitul

înfricoșat al cotorului, trebuie să inspir mirosul rafturilor de lemn, parfumul stătut al legăturilor de piele, aroma acrișoară a carnețelor mele îngălbenite. Numai așa pot să adorm.

În timpul zilei scriu, răfoiesc, rearanjez cărțile, pun deoparte ultimele achiziții și reorganizez secțiunile, ca să creez mai mult spațiu. Nou-venitelor le dau binețe după o perioadă de inspecție. Dacă am cumpărat o carte la mână a doua, îi las însemnele intacte, nu mă ating de urmele cititorilor care mi-au luat-o înainte, călători, ca și mine, care și-au însemnat trecerea cu notițe pe marginea textului, cu nume scrise pe cea dintâi filă, cu biletul de autobuz care marchează o anumită pagină. Fie că sunt vechi sau noi, singurul însemn de care încerc întotdeauna să-mi descotorosesc cărțile (de obicei, fără prea mare succes) este eticheta cu prețul, pe care librarii malefici o lipesc de coperta din spate. Aceste coji albe și nesuferite se desprind cu dificultate, lăsând în urmă răni purulente și dâre de mângă ce atrag praful și mizeria secolelor, făcându-mă să-mi doresc ca inventatorul acestor abțibilduri să-și ducă existența într-un infern lipicios.

În timpul nopții stau și citesc și privesc șirurile de cărți, care încă mă tentează să fac legături între vecine, să inventez istorii comune, să asociez un fragment care-mi vine în minte cu un altul. Odată, Virginia Woolf a încercat să distingă între omul căruia îi place să învețe și omul căruia îi place să citească, iar concluzia la care a ajuns a fost că „nu există absolut nicio legătură între cei doi”. „Omul învățat”, scria ea,

e un sedentar, un entuziast singuratic, ce scotocește printre cărți pentru a descoperi un grăunte de adevăr, la care ține cu tot dinadinsul. Dacă îl cucerește pasiunea pentru lectură, agoniseala îi scapătă și îi dispare printre degete. Cititorul, pe de altă parte, trebuie să-și țină în frâu dorința de a învăța chiar de la început; dacă ajunge să dobândească și cunoștințe care îl ajută, e foarte bine, dar, dacă urmărește să le capete, să citească sistematic, să ajungă specialist sau autoritate în materie, atunci e foarte probabil să omoare ceea ce ni se pare potrivit să numim pasiunea mai omenească pentru lectura pur dezinteresată.⁸

Ziua, concentrarea și sistemul mă atrag; noaptea, citesc cu o ușurință ce se învecinează cu nonșalanța.